

KASVATUKSEN MUUTTUVAT TYÖ- JA TOIMINTAYMPÄRISTÖT

10 eläytymismenetelmätutkimusta

Toimittaneet
Saaga Härkönen
Johanna Lähti
Anna Rytivaara
Anna Wallin

Kasvatuksen muuttuvat työ- ja toimintaympäristöt

Toimittaneet
Saaga Härkönen, Johanna Lätti,
Anna Rytivaara & Anna Wallin

Kasvatuksen muuttuvat työ- ja toimintaympäristöt

10 eläytymismenetelmätutkimusta

©2022 Tekijät ja Tampere University Press

Teoksen verkkoversio on avoimesti saatavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-034-2>
Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä (CC BY-NC-ND 4.0)

Kannen suunnittelu
Sirpa Randell

Typografia ja taitto
Eija Kylmäniemi

ISBN 978-952-359-035-9 (painettu, nid.)
ISBN 978-952-359-034-2 (pdf)

Kustantaja: Tampere University Press, Tampere, Suomi
Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

Sisällys

Esipuhe	9
Johdanto: Eläytymismenetelmä kasvatustieteellisessä tutkimuksessa	13
<i>Saaga Härkönen & Johanna Lätti & Anna Rytivaara & Anna Wallin</i>	

I

Osallisuus ja toimijuus kasvatusinstituutioiden muutoksissa

1 "Opettajana koen riittämättömyyttä". Opettaja kolmiportaisen tuen toteuttajana	27
<i>Aino Wihersaari & Anna Rytivaara & Jari Eskola</i>	
2 "Ihan sama onks yks vai kaks opee". Oppilaiden näkemyksiä hyvästä oppimisympäristöstä yhteisopetuksessa	53
<i>Anna Toriseva & Anna Rytivaara & Jari Eskola</i>	
3 "Jokainen haluaa tuntea kuuluvansa johonkin". Kahdeksasluokkalaisten oppilaiden käsityksiä osallisuudesta koulussa ja kouluyhteisöön kuulumisesta	79
<i>Reetta Auvinen & Jenni Helenius & Jari Eskola</i>	
4 "Opetussuunnitelmaan ja sen sisältöihin on vaikea vaikuttaa". Yliopisto-opiskelijoiden tulkintoja opetussuunnitelman omistajuudesta, osallisuudesta ja osallistumattomuudesta	109
<i>Tanja Kallonen & Tuulikki Ukkonen-Mikkola & Jari Eskola</i>	

II

Uusien toimintaympäristöjen ammatilliset ja eettiset haasteet

- 5 Estää, ilmiäntää, heruttaa vai petkuttaa? Nuorten toimijuus verkon seksuaalisessa häirinnässä 145
Anna Nieminen & Armi Kurkikangas & Jari Eskola
- 6 Suunnittelemattomat sairaalan ulkopuoliset synnytykset. Tarinoita ensihoitajien ja kätilöiden osaamisesta 177
Jussi Hänninen & Laura Pylväs & Anna Wallin & Jari Eskola

III

Rekrytointiala kasvatustieteilijöiden toimikenttänä

- 7 Subjektiivisuus rekrytointihaastattelussa. Rekrytoijien kertomuksia vuorovaikutuksesta 205
Camilla Rahkola & Saaga Härkönen & Jari Eskola
- 8 Rekrytointi riskillä vai varman päälle? 233
Noora Silfversten & Saaga Härkönen & Jari Eskola
- 9 Onko rekrytoijalla väliä? Rekrytoijan käytöksen merkitys yrityksen työnantajakuvan ja houkuttelevuuden muutoksiin hakuprosessin aikana 263
Emilia Haapajärvi & Saaga Härkönen & Jari Eskola
- 10 Rekrytoijien näkemyksiä osaamisesta, ammattitaidosta ja muodollisen rekrytointikoulutuksen tarpeellisuudesta 285
Bettina Klinge & Saaga Härkönen & Johanna Lätti & Jari Eskola

IV Yhteenveto

Suuntaviivoja eläytymismenetelmätutkimusten luotettavuuden arviointiin <i>Anna Rytivaara & Johanna Lätti & Saaga Härkönen & Anna Wallin</i>	313
Eläytymismenetelmä – mahdollisuuksia ja rajoja <i>Saaga Härkönen & Johanna Lätti & Anna Rytivaara & Anna Wallin</i>	337
Kirjoittajat	347

Esipuhe

Tässä kokoomateoksessa eläytymismenetelmää sovelletaan kymmenessä kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Teos jatkaa vuosikirjasarjaa, jonka aiemmat kaksi osaa ovat esitelleet eläytymismenetelmän periaatteita ja käytännön sovelluksia (Eskola, Mäenpää & Wallin 2017; Eskola, Nikanto & Virtanen 2018). Temaattisesti jokaista vuosikirjan osiota yhdistää kiinnostus kasvatuksen ja sosialisaaion kysymyksiin sekä erityisesti ajankohtaisiin kasvatustieteellisiin ilmiöihin. Ensimmäisessä osassa *Eläytymismenetelmä 2017 – Perusteema ja 11 muunnelmaa* (Eskola, Mäenpää & Wallin 2017) tarkasteltiin yhteisön merkitystä yksilön hyvinvoinnille, ja toisessa osassa *Aikamme kasvatus: vain muutos on pysyvää?* (Eskola, Nikanto & Virtanen 2018) jäljitettiin kasvatuksen ja kasvatusympäristöjen muutoksia. Tutkimusten kontekstit ovat vaihdelleet perusasteen, toisen asteen ja korkea-asteen koulutuksesta työelämään, ja niiden kohdejoukkoina on ollut niin oppilaita, nuoria, opiskelijoita kuin aikuisia työelämässä toimivia kasvatusalan ammattilaisia.

Menetelmällisesti vuosikirjan eri osiot ovat tarjonneet eläytymismenetelmän soveltamiseen hyviä käytäntöjä. Ensimmäinen osa toimi päivitetynä eläytymismenetelmäoppaana menetelmän käytöstä kiinnostuneille. Siinä käsiteltiin kehyskertomuksen laadintaa (asettelua, sanamuotoja ja variaointia), monikielisiä vastaajajoukkoja ja aineistoja, aineiston keräämisen tapoja ja tilanteita sekä aineiston käsittelyä. Toisessa osassa keskityttiin aineiston keräämiseen ja käsittelyyn sekä tulosten esittämiseen ja pohdintaan. Siinä nostettiin esiin myös aineistojen edustavuuden kysymys ja sähköisten aineistonkeruutapojen mahdollisesti aiheuttama vastaajien valikoituminen. Teoksen yhteydessä kootussa kirjallisuuskatsauksessa *Eläytymismenetelmä 2000–2017. Systemaattinen kirjallisuushaku* (Eskola, Nikanto & Wallin 2018)

kiinnitettiin huomio menetelmää hyödyntävien tutkimusten kohderyhmiin ja aineistojen kokoon.

Tässä vuosikirjasarjan kolmannessa osassa jatkamme kasvatustieteellisten ilmiöiden ja kasvatussympäristöjen muutosten käsittelyä. Tämän teoksen artikkelit muodostavat ajankohtaisen katsauksen tieteenalan toimintaympäristöjen muutokseen ja sen myötä niissä toimivien kasvatustieteilijöiden työkuviin sekä ammatillisiin ja eettisiin kysymyksiin. Kahteen aiempaan teokseen verrattuna olemme pyrkineet lisäämään tutkimusten välistä yhteyttä ja rakentamaan sisällöllisesti tiiviimmän kokonaisuuden. Tutkimusartikkelit on jaoteltu kolmen teeman alle, joista käsin kasvatustieteilijän ammatillisia ja eettisiä kysymyksiä lähestytään. Koska kyseessä on ensisijaisesti eläytymismenetelmätutkimuksen vuosikirja, on pääpaino kuitenkin itse metodin soveltamisessa ja siinä, mitä eläytymismenetelmä voi tarjota kasvatustieteelliselle tutkimukselle ennemmin kuin osallistua aihepiirejä koskevaan teoreettiseen ja käsitteelliseen kasvatustieteelliseen keskusteluun. Päättämekin tämän kolmannen kokoomateoksen syventymällä erityisesti eläytymismenetelmätutkimuksen luotettavuuteen liittyviin kysymyksiin ja pohtimalla menetelmän omaleimaisuutta laadullisten tutkimusmenetelmien joukossa.

Kaikkien tämän teoksen tutkimusten pohjana ovat kahden opintojakson, syventävän tutkimusmenetelmäkurssin ja pro gradu -seminaarin, yhdistämisen tuloksena valmistuneet opinnäytetyöt, joista jokaisesta laadittiin artikkelimuotoinen tutkimus yhdessä eri aiheiden asiantuntijoiden kanssa. Konsepti on kokonaisuudessaan Jari Eskolan kehittämä ja Suomessa ensimmäinen laatuaan. Projektin toteutettiin nyt kolmatta kertaa, ja jokaisella kerralla onnistumista on edellyttänyt ryhmän vahva motivaatio ja yhteisöllisyys sekä kirjoittajajoukon tuki ja asiantuntemus.¹ Jari Eskolan eläköidyttyä syksyllä 2019 teoksen toimituskuntaan kuuluvat Tampereen yliopiston neljä tutkijaa.

Tutkimusartikkelien tutkimusluvut noudattavat keskenään yhteneväistä rakennetta ja koostuvat IMRD-mallin mukaisesti johdanto-, tutkimusmenetelmät ja aineisto -, tulokset- sekä pohdinta- ja johtopäätökset -lukuista. Suorat aineistolainaukset tekstien sisällä on kursivoitu. Viittaukset noudattavat

1 Kiitos erityisesti KT Juri Valtaselle merkittävästä ohjauspanoksesta ja myötävaikutuksesta tutkielmien valmistumiseen.

tutkimusalan vakiintunutta käytäntöä. Artikkelien kirjoittajien nimijärjestys määräytyy kirjoittajien osallistumisasteen mukaan ja kaikilla kirjoittajaksi nimetyillä on ollut merkittävä rooli artikkelin synnyssä. Tutkimukset on toteutettu noudattaen Suomen Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012) *Hyvä tieteellinen käytäntö* -ohjeistusta. Toiston välttämiseksi eläytymismenetelmää on kussakin tutkimusluvussa esitelty lyhyesti ja ainoastaan sen verran kuin on tarpeen kyseisen tutkimuksen kulun, asetelman ja analyysin ymmärtämiseksi. Jokaisessa tutkimusluvussa menetelmän valinta perustellaan tutkimusongelman kautta, kuvataan sen käyttäminen ja variaatioiden merkitys tehdyn tutkimuksen näkökulmasta, sekä pohditaan kriittisesti menetelmän soveltuvuutta tutkimusongelman ratkaisemiseen. Näin jokainen tutkimusluku avautuu lukijalle itsenäisenä osana ja tarjoaa menetelmästä tietoa sen verran, että lukija, jolle menetelmä on vieras, ymmärtää, mistä on kyse.

Lopuksi mainittakoon, että eläytymismenetelmää on tämän vuosikirjan eri osissa sovellettu yhteensä jo 35 tutkimuksessa. Näiden lisäksi menetelmää on käytetty viime vuosien aikana niin opinnäytetöissä kasvatustieteen, yhteiskuntatieteen ja informaatiotutkimuksen aloilla kuin vertaisarvioituissa tutkimuksissa. Suomessa eläytymismenetelmä on tutkimusmetodina tunnettu ainakin 1980-luvulta saakka, jolloin Antti Eskola kirjoitti menetelmän käytöstä ja kehitti sen soveltamista empiirisessä tutkimuksessa. Jari Eskola on puolestaan vaikuttanut merkittävästi menetelmän aseman vakiintumiseen osaksi laadullista tutkimusta julkaisemalla useita menetelmän käyttöön johdattavia teoksia sekä mentoroimalla menetelmän käytöstä kiinnostuneita. 1990-luvulta asti jatkuneen ansiokkaan ja pitkäjänteisen työn tuloksena Jari Eskolaa voidaankin pitää eläytymismenetelmän pioneerina ja keskeisimpänä kehittäjänä Suomessa. Tältä pohjalta menetelmän käyttöä ja kehitystyötä onkin hedelmällistä jatkaa uudella vuosikymmenellä.

Jyväskylässä, Tampereella, Porissa ja Pariisissa Teamsin välityksellä syksyllä 2021

Johdanto

Eläytymismenetelmä

kasvatustieteellisessä tutkimuksessa

*Saaga Härkönen & Johanna Lätti &
Anna Rytivaara & Anna Wallin*

Tässä teoksessa eläytymismenetelmää sovelletaan kasvatustieteellisissä tutkimuksissa, joita yhdistää kiinnostus erityisesti uusien ja muuttuvien oppimis- ja toimintaympäristöjen tutkimiseen. Yhteiskunnan muuttuminen muun muassa digitalisoitumisen ja kansainvälistymisen myötä synnyttää kokonaan uusia toimintaympäristöjä, mutta myös vakiintuneissa instituutioissa toimintamallit muuntuvat. Uudet toimintaympäristöt edellyttävät asiantuntijoilta kykyä oppia uutta ja sopeuttaa osaamistaan ja toimintaansa näissä muuttuvissa ympäristöissä. Teos sisältää tutkimuksia, joissa perinteisten instituutioiden, kuten koulujen ja yliopistojen, toimintamallit ja osallisuuden käytännöt muuttuvat, mutta mukana on myös tutkimuksia, joissa yhteiskunnalliset muutokset ovat luoneet kokonaan uudenlaisia toimintaympäristöjä. Tämän teoksen tutkimukset muodostavat kokonaisuuden, jonka kautta on mahdollista tarkastella esimerkiksi kasvatustieteilijöiden ammatillisuutta ja osaamista monella tasolla: mistä tekijöistä ne muotoutuvat ja miten niitä rakennetaan

Saaga Härkönen, Johanna Lätti, Anna Rytivaara & Anna Wallin (toim.)

*Kasvatuksen muuttuvat työ- ja toimintaympäristöt:
10 eläytymismenetelmätutkimusta.*

Tampere: Tampere University Press, 13–24

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-034-2>

yksilön ja yhteisön näkökulmasta, mahdollisesti omakohtaisiin kokemuksiin perustuen, sekä välillisesti.

Tutkimusten osallistujina on eri toimijoita; nuoria, oppilaita, opiskelijoita, opettajia sekä henkilöstö- ja hoitoalan ammateissa toimivia. Tämä ilmentää osaltaan sitä, kuinka kasvatustieteiden kenttä on nykyisin moninainen ja hajautunut yhä eriytyneemmiksi osa-alueiksi. Teoksen artikkelit kohdistuvatkin monipuolisesti niin yleisen kasvatustieteen kuin aikuis- ja ammattikasvatuksenkin aloille ja liikkuvat peruskoulusta korkeakoulutukseen sekä edelleen työelämän tutkimuksen ja henkilöstöhallinnon konteksteihin. Tutkimukset osallistuvat niin mediakasvatuksen, seksuaalikasvatuksen, erityiskasvatuksen kuin vertailevan kasvatustieteenkin keskusteluun. Kasvatustieteellisestä painotuksesta huolimatta tutkimuksilla on annettavaa myös muille tieteenaloille, sillä samanlaiset työn ja toimintaympäristöjen muutokset koskevat useita toimialoja ja asiantuntijatoita.

Yhtenäisen tematiikan lisäksi teoksen artikkeleita yhdistää erityisesti kiinnostus kasvatuksen ilmiöiden ja ihmisten ajattelutapojen tutkiminen laadullisesti, eläytymismenetelmällä. Eläytymismenetelmä (engl. *Method of Empathy-Based Stories*) on aineistonkeruumenetelmä, jossa tutkimukseen osallistujia pyydetään kirjoittamaan kuvitteellinen tarina annetun kehyskertomuksen perusteella. Menetelmä kehitettiin Yhdysvalloissa 1960–1970-luvuilla tavoitteena luoda kokeellisen tutkimuksen logiikkaa jäljittelevä tiedonkeruumenetelmä (Eskola ym. 2017, 267–269). Yhteys kokeellisen tutkimuksen perusasetelmaan näkyykin yhä eläytymismenetelmän perusperiaatteessa, eli varioinnissa. Varioinnilla eläytymismenetelmässä tarkoitetaan sitä, että kehyskertomuksia (tutkijan laatimia tarinan alkuja tai johdatuksia), on aina vähintään kaksi eri versiota, jotka poikkeavat toisistaan yhden olennaisen tekijän suhteen. Tutkijan mielenkiinto kohdistuu erityisesti siihen, mikä osallistujien vastauksissa muuttuu, kun kehyskertomuksessa muutetaan tätä yksittäistä tekijää. Aineiston analyysissä ominaisuus näkyy siten, että analyysi on yleensä kaksiosainen: aluksi aineisto analysoidaan kokonaisena tekstiaineistona ja sen jälkeen tarkastellaan variaation vaikutusta vastauksiin. Kuten tämänkin teoksen tutkimuksissa, aineistojen analyysissä hyödynnetään monesti laadulliselle tutkimukselle tyypillistä sisällönanalyysiä, teemoittelua

ja tyypittelyä sekä kvantifiointia, mutta aineistoihin soveltuvat muunkinlaiset analyysitavat.

Eläytymismenetelmätutkimukset ovat osa vuosikymmenten mittaista jatkumoa, jonka aikana ihmisten omaa näkökulmaa on alettu pitää yhä tärkeämpänä tutkimuskohteena erityisesti ihmistieteissä. Suomessa eläytymismenetelmää on sovellettu eri tieteenaloilla 1980-luvulta lähtien, ja nykypäivänä se on vakiintunut laadullisen tutkimuksen menetelmä, jota käytetään laajasti erilaisten tutkimusaiheiden tutkimiseen etenkin kasvatus- ja yhteiskuntatieteissä, mutta myös esimerkiksi kauppa- ja hallintotieteissä (Eskola ym. 2018; Wallin, Helenius, Saaranen-Kauppinen & Eskola 2015). Menetelmän käyttö on lisääntynyt viime vuosien aikana myös Suomen ulkopuolella ja kansainvälisissä aikakauslehdissä on ilmestynyt useita eläytymismenetelmätutkimuksia (esim. Berggren ym. 2020; Pesonen, Rytivaara, Palmu & Wallin 2020; Särkelä & Suoranta 2020; Wallin, Pylväs & Nokelainen 2020). Eläytymismenetelmällä on myös paljon liittymäkohtia niin kutsuttuihin ”tarinantäydennys menetelmiin” (engl. *story-completion methods*), joita on viime aikoina kehitelty kansainvälisesti useiden tutkijoiden toimesta (esim. Braun ym. 2019; Clarke ym. 2019; Gravett 2019).

Eläytymismenetelmän käytöstä tekee erityisen kiinnostavan se, että sen avulla voi saada esiin näkökulmia, joita voisi olla vaikea saada näkyväksi muilla menetelmillä. Menetelmä taipuu monenlaiseen tutkimukseen, mutta sen yhtenä keskeisenä vahvuutena on, että se mahdollistaa kuvittelun, visioinnin ja eläytymisen asetelmiin, joista vastaajilla ei tarvitse olla omakohtaista kokemusta (Eskola 1997, 26–28; Eskola 2001, 69; Rita, Valtanen & Eskola 2003, 127). Näin ollen eläytymismenetelmällä voidaan saavuttaa sellaistaakin tietoa, jota ei ehkä osattaisi kertoa kysyttäessä (Eskola 1998, 13; Suoninen & Jokinen 2011, 60). Esimerkiksi nuorten toimijuus verkossa seksuaalisen häirinnän yhteydessä voi olla tutkimusaiheena sellainen, jota olisi haastavaa tavoittaa nuorille suunnatulla kyselyllä tai haastattelulla. Lisäksi ajankohtaisen ja vielä vähän tutkitun ilmiön tutkimisessa on eduksi, ettei sitä rajata liiaksi etukäteen tutkijan olettamusten mukaisesti, vaan toimijuus ja sen kirjo pääsevät esiin mahdollisimman vapaasti nuorten määrittämänä.

Näkökulmia työn ja toimintaympäristöjen muutosten tarkasteluun

Teoksen empiiriset tutkimusartikkelit on jaoteltu kolmen eri teeman alle, jotka sisällöllisesti yhdistävät teoksen tutkimuksia kuvaamalla kasvatustieteilijöiden moninaisia toimintakenttiä ja sitä, millaisia ammatillisia ja eettisiä kysymyksiä näissä ympäristöissä toimiminen voi herättää.

Teema I: Osallisuus ja toimijuus kasvatusinstituutioiden muutoksissa

Vakiintuneiden kasvatusinstituutioiden muutokset tuovat kasvatustieteilijöille uusia ammatillisia kysymyksiä pohdittaviksi. Teoksen aloittavat luvut tutkivat osallisuuden ja toimijuuden muuttuvia muotoja formaalin koulutusjärjestelmän ja sen instituutioiden sisällä. Osallisuuden käsitteen ja merkitysten pohdinta on ajankohtaista, sillä osallisuudesta on tullut yksi yhteiskunnallisen keskustelun toistuvia teemoja. Osallisuudesta kuitenkin puhutaan usein niin, ettei määritetä tai edes tiedetä, mihin ja mistä ollaan osallisia.

Eläytymismenetelmätutkimukset haastavat kysymään sitä, mitä osallisuus eri toimijaryhmille tarkoittaa ja millaisia edellytyksiä perinteisillä kasvatusinstituutioilla on luoda ympäristöjä, jotka aidosti vahvistavat osallisuuden, omistajuuden ja toimijuuden kokemuksia. Omissa kasvuyhteisöissä toimimista ja niihin kuulumista on erityisen tärkeä tukea instituutioiden muutoksissa, jolloin kasvattajien ammattitaidon näkökulmasta keskeistä on tunnistaa oppilaiden, nuorten ja opiskelijoiden osallisuuden ja toimijuuden tekijöitä ja muodostumista niiden arjessa.

Teoksen ensimmäisessä tutkimusartikkelissa *”Opettajana koen riittämättömyyttä” Opettaja kolmiportaisen tuen toteuttajana* tarkastellaan opettajan työn ulottuvuuksia, näiden ulottuvuuksien vaikutusta opettajan työhön kolmiportaisen tuen toteuttajana sekä kolmiportaisen tuen kautta tavoiteltavan inklusion toteutumista. Aihetta tarkastellaan siitä näkökulmasta, millaisista sisällöistä ja ulottuvuuksista opettajat tarinoissaan kertovat. Tuloksista välittyy kuva, että opettajat haluavat toimia oppilaiden parhaaksi. Tämä on kuitenkin haasteellista, koska opettajan moninainen toimintaympäristö ei aina

Kasvatuksen muuttuvat työ- ja toimintaympäristöt – 10 eläytymismenetelmä tutkimusta

Kasvatusinstituutiot peruskoulusta yliopistoon ovat jatkuvan muutoksen keskiössä. Globaalit ja paikalliset yhteiskunnalliset muutokset, kuten esimerkiksi sosiaalisen median levittäytymisen osaksi arkea tai synnytyssairaaloiden keskittäminen, asettavat ammattilaisille uusia osaamisvaatimuksia sekä eettisiä haasteita. Kokoomateoksen kymmenessä tutkimusartikkelissa tarkastellaan eläytymismenetelmän avulla näiden muuttuvien ympäristöjen vaikutusta niissä toimivien ihmisten arkeen.

Tutkimusartikkeleissa käsitellään esimerkiksi oppilaiden näemyksiä yhteisopettajuudesta, kättilöiden osaamista, rekrytoijien ammattitaitoa sekä seksuaalista häirintää verkossa kohtaavien nuoren toimijuutta. Menetelmällisen painotuksensa ansiosta teosta voi hyödyntää myös eläytymismenetelmän soveltamistapoja kuvaavana oppikirjana.

Teos on kolmas osa vuosikirjasarjassa, joka esittelee eläytymismenetelmän käyttöä tutkimusmenetelmänä. Teos osallistuu ajankohtaiseen keskusteluun laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta hahmottamalla menetelmän käytettävyyden mahdollisuuksia ja rajoja sen metodologisten erityispiirteiden kautta.